

Nemzeti
Művelődési
Intézet

Harangozó Imre

**Pál fordulása, hogyha tiszta,
böven terem mező, puszta...**

Az esztendő első hónapjának hagyományairól.

Magyarságismeret, népismeret – önismeret.

Makoldi Sándor Központ

Lakitelek – 2024.

„Az egek beszélnek és nyilván hirdetik...”

Imets László fametszete. (A szerző gyűjteményéből.)

Harangozó Imre

Pál fordulása, hogyha tiszta, bőven terem mező, puszta...

Az esztendő első hónapjának hagyományairól.

A polgári évet Boldogasszony hava nyitja, amikor is a tél kellős közepén járunk, amikor a növényeknek még nyugvásra, pihenésre van szüksége, az időszak napsütéses, langyos időjárását károsnak tartják a fákra, de az ősszel kisarjadt gabonára is. Ahogy az ősi regula tartja: a januári meleg – valóságos Isten csapása!

Január 2-a Jézus neve napja. Sokszor utána nevezik a januárt Jézus neve hónapjának is. Tudjuk, hogy a névünnepe a szent halálának, azaz a mennyei születésének a napja. A keresztény hit szerint az első vértanú maga Jézus volt, így neve napját az esztendő első „szabad” napjára helyezték. Ha ezen a napon hideg van, a régiek hite szerint hallható és érthető módon szólalnak meg az állatok.

Január 6-a Vízkereszt a karácsonyi ünnepkör zárópontja, a háromkirályok hódolatának napja egyben a farsang kezdőnapja is. A Gáspár, Menyhért, Boldizsár néven emlegetett napkeleti királyok az utasok, úton járók, vendégfogadósok védőszentjei. A naphoz kapcsolódik a régi világban hosszabb ideig is elhúzódó házszentelés szokása. Ilyenkor a pap, a kántor, az egyházi és néhány ministráns gyerek a település minden egyes hívő egyháztag házához ellátogat, hogy megszentelje, alaposan megfüstölje. A kántor az ajtóra felírta a három király nevének kezdőbetűjét és az éppen időszerű évszámot. Ezt követően a háziak megvendégelték az egész kompániát.

A 20. század elejéig a Szeged környéki falvakban, tanyákon, de még szülőfalumban Újkígyóson és a szomszédos Csanádapácán is a házszenteléskor a tisztaszoba asztalára búzát és almát, másutt még tollat tettek, hogy szerencsájük legyen az előttük álló esztendőben termésben, jószágban egyaránt!

Középkori eredetű szokás is tartozik az ünnephez, jelesül is a háromkirályjárás hagyománya. A békés megyei Endrődön ma is élő szokás szerint a házról házra járó fiúgyermek, jellegzetes viseletdarabja volt a díszes süveg, fontos kellékük a többnyire kiugratható szerkezetre szerelt csillag. A fönmaradt szokásleírások egy részében már csak a szereplők elnevezése sejteti, hogy a háromkirályjárás valamikor dramatikus jellegű játék volt. Többnyire már csak az adománykérő, ünnepköszöntő háromkirályjárás változatait ismerjük.

Az ezen a napon megszentelt víz elengedhetetlenül fontos szentelménye volt a régi paraszti életnek. Öreganyáink meghintették a ház ajtaja előtt a földet, hogy a gonosz elkerülje a házat, gyógyítottak vele, de még a kútba is cseppentettek belőle, hogy tiszta és jó ízű vize legyen.

A karácsonyi idő vízkereszti lezárása után, bár megkezdődik a farsang, a bálók, multságok, lakodalmak ideje, egyházi tekintetben pedig az évközi idő – mégis, valamiképpen csöndesség szállott a világra, a pihenés és a felkészülés csöndessége.

Régen ezek a napok javarészt vastag hótakaró alatt teltek – s ha ilyenkor még friss hó is esett, azt igencsak jó jelnek tartották, mert az meleg nyarat, gazdag gabonatermést jelez. Öregapánk szerint az éjszakai, ragyogó, csillagos ég azt jelzi, hogy hamarosan még kemény hidegek várhatók.

Január 8-a Regensburgi Szent Erhard püspök, hittérítő liturgikus emléknapja. Téli ünnepe miatt Európa szerte a teletől jószágok hathatósan tartott védőszentjeként tartják számon, de szokás volt a pestis és más fertőző betegségek esetén is a segítő közbenjárásért fohászolni. Kultuszának szép hazai emléke a pozsonyi Szent Lőrinc-templom 1441-ben felszentelt Erhard-oltára, vagy a nyugati gyepon lévő Újrétfaluban az ő tiszteletére emelt plébániatemplom is. Bálint Sándortól tudjuk, hogy a szegedi cipészek céhzászlaján ezt a feliratot olvashatjuk: Szent Erhard püspök könyörögj éretünk! A nap szokásai közé tartozik, különösen hazánk észak-keleti vidékén az ezen a napon megtartott böjtös „kása- nap”, mikor is a gazdasszony körbejárta és saját készítésű kásával kínálta meg a szomszédokat. Figyelték, hogy ilyenkor mit csinálnak, hogyan viselkednek a varjak. Ha azok kárálva, csapatosan röpködnek, nemsokára nagy hideg és hófúvás várható.

Január 9-e Szebasztei Szent Péter püspök és vértanú napja nem különösebben számon tartott jeles nap. Itt is csupán azért említjük, mert, mint amolyan farsang eleji, különösen a pásztorság körében megtartott félünnep – a falusi legények e naptól gyülekeztek esténként kocsmákba, hogy onnan csapatostul induljanak a fonóházakba.

Január 12-én két ókeresztény vértanú Szent Tatiana és Szent Arcadus osztozik. Napjuk sokfelé a leánykérések és az eljegyzések idejét jelzi. A babonásabb vénasszonyok különösen a nap estéjét kifejezetten veszélyes, ártó időként tartották számon. A néprajzosok sokhelyütt lejegyezték, hogy ezen a napon napnyugta után nem, tanácsos sehová menni, s nem jó a házban vendégeket fogadni. Sőt ésszerű a kapura, ajtóra akasztott fokhagyma-füzérrel, küszöbre szórt sóval, mákkal, hamuval is távölt tartani a tisztátalan lelkeket. E farsang eleji, a hagyomány szerint a legények avatásával, azok mulatozásával és bandázással telő téli hetünket a jámbor Szent Hilárus – Szent Márton galliai püspöktársának a napja zárja. Talán nem időszerűtlen így érdemes felidézni a régi ide vonatkozó fohászát: *Mindenható Istenünk, ki Szent Hilarius püspöknek megadtad, hogy Fiad istenségét állhatatosan védelmezze, kérünk, engedd, hogy ezt a misztériumot kellő módon értsük, és az igazságnak megfelelően tegyünk róla hitvallást!*

Január 15-én remete Szent Pálra s egyben a magyar alapítású Pálos rendre emlékezünk. Ám folytatódnak a pálos ünnepek, hiszen január 17-e remete Szent Antal emléknapja, január 20-a pedig a rendet megalapító esztergomi Boldog Özsébé. Antal – kinek egészen korai kultuszát, ábrázolása okán már az etelközi magyarok körében is

feltételezhetjük pásztori és paraszti hagyományunk szerint a háziállatok védőszentje volt. Bálint Sándor mutat rá, hogy a hozzá kapcsolódó gazdag hiedelem és szokásvilág a barokk korban már Páduai Szent Antal alakjához kapcsolódva élt tovább. A Szent Antal tüzeinek nevezett betegség ellen fogatosnak tartott ráolvasások gazdag hagyományával magam a moldvai csángómagyarok körében még a 20. század végén is találkoztam.

Január 18-át, Piroska napját régen, mint a háztűznézésre, eljegyzésre legalkalmasabb napot tartották számon. Nyilván azért, hogy a farsang idején még az esküvőre is sor kerülhessen. Úgy hitték: *„Piros napján hogyha fagy, negyven napig el nem hagy!”* A régi leányok e napon szívesen viseltek piros kendőt, mert abban reménykedtek, ha így tesznek még az adott évben férjhez is mennek. Az öreg gazdák máson gondolkodtak: Hitük szerint e napon nem tanácsos a lovat vagy marhát befogni, mert a *„tél kiszívja az erejüket”*.

Január 21. Szent Ágnes ókeresztény szűz és mártír emléknapja, Ágnes, vagy ahogyan a régi újkígyósiak emlegették Ágnis, a legrégebbi időktől fogva tisztelt szentjeink egyike. Az öregek úgy mondták, ha *„Ágnis napja fagyos lössz, Vince napja langyos lössz.”* Ám, ha ilyenkor mégis csak enged a hideg s e nap időjárása szeles, esős, hát akkor bizony az előttünk álló nyáron meggyűlik a bajunk a viharokkal. De nem csak a nyár lesz problémás, ha Ágnes napján megcsordul az eresz, az egyben hosszú, kemény telet feltételez – tanácsos hát spórolni a szénával és a tüzelővel.

Január 22. Szent Vince, válogatott kínszavakkal kivégzett ókeresztény vértanú liturgikus emléknapja különösen is jeles alkalom. A borosgazdáink hite szerint Vince legyőzi a téli sötétség hatalmát, előkészíti a közeledő tavasz útját. E napon ki is sétálnak a szőlőhegyekre és megtekintik a téli álomban pihenő tőkét. A parcella négy sarkát még borral is megöntözik – persze csak kellő óvatossággal, hogy a jóféle nedűből belső használatra is maradjon. Megvizsgálják a vesszőket, néhányat lemetszenek és hazavisznek. A szobában vízbe teszik és várják a rügyek kifakadását. A zöldellő hajtásokból következtetnek az évi várható termésre. Mindez onnan eredeztethető, hogy jámbor vértanúnk neve rokon hangzású a latin vinum, – azaz bor szóval. Az ilyenkor szokásos enyhülésre utalva mondják, ha megcsordul a Vince, teli lesz a pince! A borosgazdák szerte a kárpát-medencében védőszentjük napján Isten oltalmát kérik szőlőhegyeikre, az egész borvidékre és a szőlőt művelő emberre is.

Január 23-a Mária eljegyzése, vagy Mária menyegzője, a népi jámborság különösen is számon tartott alkalma. Sokfelé úgy tartották, ha ezen a napon hosszú jégcsapok lógnak az eresz alatt magasra nő a kender szép nagy csöveket hoz a kukorica. A palóc és jász falvakban szinte máig élő hagyomány, hogy mélyen vallásos asszonyok ezen a napon összegyűlnek az egyik társuk házában. A tisztaszoba asztala körül, melyen egy erre az alkalomra fölékesített Mária-szobor áll énekelnek, elvégzik az örvendetes rózsafüzért, majd a Makula nélkül való tükör című, minden régi háznál meglévő

könyvből felolvasnak a Szűzanya eljegyzéséről. Az ájtatosságot követően borral és kaláccsal lakodalmat idéző mulatságokat tartottak – bizony, itt-ott még tánkra is perdülnek Máriácska örömére.

Január 25-e Szent Pál apostol megtérésének liturgikus emléknapját népünk csak „pálforduló”-ként emlegeti. Egyszerre utal ez a megnevezés a bibliai történetre és az évszázados természeti megfigyelésre. Bizony ilyenkor lassan túl vagyunk ekkorra a tél felén. Pál fordulása után várható, hogy még a régi nagy telek idején is, ha lassan is de enyhülni kezd az idő. Pál fordulóján inkább a farkas ordítson be az ablakon, mint a nap süssön be – mondogatták az öregek, mert úgy tartják, ha ilyenkor napos, enyhe az idő bizony visszajön a tél s még negyven napig lesz hideg.

Öreg, katonaviselt gazdáktól hallottam, hogy az 1914-es esztendőben Pálforduló napján heves szélvihar tombolt, mondták is a fekete kendős öregasszonyok, hogyha szeles pálfordulás, akkor lössz nagy hadakozás! Látjátok mondta kisgyermek-kori szembe szomszédunk, az egykori huszár, Bánfi Pétör bácsi, hát nem igazuk volt! Pál fordulásának népi jóslatainak verses összefoglalóját a méltán híres dél-baranyai Laskón jegyezték föl a maga legteljesebb formájában

*Pál fordulása, hogyha tiszta, Bőven terem mező, puszta,
Ha szeles, jön a hadakozás, ködje pedig sok-sok sírt ás,
Ha pediglen esős, nedves, lesz a kenyér igen kedves...*

A polgári évet Boldogasszony hava nyitja...

A szerző felvétele; Szépművészeti Múzeum, Budapest, 2014.